

го з них. Натомість, сприйняли їх вкрай викривлено, не будучи психологічно спроможними розшифрувати непрямі батьківські послання.

Відтак, у своєму прагненні безперервного підкорення все нових вершин, вони намагаються реалізувати батьківську настанову розвиватись. Ця настанова перетворюється в компульсію, що штовхає до безперервних витрат, створюючи ілюзію наповненості життя та особистісного прогресу. Діючи не раціонально за принципом (прагнучи обіграти казино, або витрачаючи всі свої гроші на непотрібні речі), вони символічно реалізують це прагнення в розвитку, заміщуючи власну неспроможність реалізувати батьківську вимогу в повній мірі, тим само відображаючи непростий стиль міжособистісної взаємодії, що панував в їхній батьківській сім'ї.

Висновки

1. Кардинальний вплив на формування фінансової поведінки скар справила міжособистісна взаємодія з батьками, які не приділяли їм достатньо уваги, а емоційно були вкрай прісними та агресивними. Таке ставлення батьків заселило в душу скар острах соціальної комунікації та підірвало відчуття безпеки стосовно оточуючого середовища.

2. Нейтральність батьків у вихованні призводить до поміркованої фінансової поведінки. А гнітючий стиль взаємодії є причиною посилення прагнення до заощадження та недооцінки досягнень.

3. Дозволяючи та вимагаючи забагато, батьки не сформували у марнотратів адекватного розуміння меж дозволеного-забороненого. А прагнучи прискорити їхній розвиток, стимулювали їх розряджати тривогу, притаманну відчуттю безмежності, назовні. Реалізуючи несвідомі сімейні настанови, ці люди, через обсесивне витрачання грошей прагнуть досягнень, яких від них вимагали батьки.

Список використаних джерел

1. Фернам А. Деньги. Секреты психологии денег и финансового поведения / А. Фернам, М. Аргайл. — СПб.: Прайм-Еврознак, 2006. — 478 с.

О. Чигир, канд. психол. наук

Оболонский районный центр социальных служб для семьи, детей и молодежи, Киев

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В РОДИТЕЛЬСКОЙ СЕМЬЕ КАК ФАКТОР НАПРАВЛЕННОСТИ ФИНАНСОВОГО ПОВЕДЕНИЯ

В статье рассматриваются особенности межличностного взаимодействия в родительской семье как фактора формирования типа экономической направленности молодежи, в частности для жмота, умеренного типа и транжир.

Ключевые слова: финансовое поведение, направленность финансового поведения, межличностное взаимодействие в родительской семье, жмот, умеренный тип, транжир.

O. Chigire, Ph. D.

Obolon's district Centre of social services for family, children and youth, Kyiv

INTERACTION IN PARENTS' FAMILY AS A FACTOR OF ORIENTATION OF FINANCIAL BEHAVIOR

The article deals with problem of the economical direction selection by young people caused with features of interpersonal relations in parental families.

Keywords: financial behavior, economical direction type, interpersonal relations in parental families, entrepreneur, freelancer, manager.

УДК 316.614

2. Фрейд З. Характер и анальная эротика / З. Фрейд. — Минск: Попур, 1997. — 513 с.

3. Ferenczi S. Further Contributions to the Theory and Technique of Psycho-analysis / S. Ferenczi. — Karnac Books, 1994. — 480 с.

4. Боуэн М. О процессах дифференциации своего "Я" в родительской семье / М. Боуэн // Теория семейных систем Мюррея Боуэна: Основные понятия, методы и клиническая практика. — М.: Когито Центр, 2008. — 496 с. — С. 81-106.

5. Кливер Ф. Слияние и дифференциация в браке / Ф. Кливер // Теория семейных систем Мюррея Боуэна: Основные понятия, методы и клиническая практика. — М.: Когито Центр, 2008. — 496 с. — С. 305-338.

6. Tang T. P. The meaning of money: Extension and exploration of the Money Ethic Scale in a sample of university students in Taiwan / T. P. Tang // Journal of organizational behavior. — 1993. — № 14. — С. 93-99.

7. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л. Ф. Бурлачук. — СПб.: Питер, 2007. — 688 с.

8. Олифирович Н. И. Психология семейных кризисов / Олифирович Н. И., Зинкевич-Куземкина Т. А., Валента Т. Ф. — СПб.: Речь, 2006. — 260 с.

9. Квинн В. Прикладная психология / В. Квинн. — СПб.: Питер, 2000. — 560 с.

1. Fern A. Money. Secrets of Psychology and money finans behavior / A. Fern, M. Argyle. — St. Petersburg: Prime Evroznak, 2006. — 478 p.

2. Freud S. Character and anal erotica / S. Freud. — Minsk: Popuri, 1997. — 513 p.

3. Ferenczi S. Further Contributions to the Theory and Technique of Psycho-analysis / S. Ferenczi. — Karnac Books, 1994. — 480 p.

4. Bowen M. On the processes of differentiation of the "I" in the parental home / M. Bowen // Family Systems Theory by Murray Bowen: Basic concepts, methods and clinical practice. — M.: Kogito Center, 2008. — 496 p. — P. 81-106.

5. Cleaver F. Merger and differentiation in marriage / F. Cleaver // Family Systems Theory by Murray Bowen: Basic concepts, methods and clinical practice. — M.: Kogito Center, 2008. — 496 p. — P. 305-338.

6. Tang T. P. The meaning of money: Extension and exploration of the Money Ethic Scale in a sample of university students in Taiwan / T. P. Tang // Journal of organizational behavior. — 1993. — № 14. — P. 93-99.

7. Burlachuk L. F. Dictionary of psychodiagnosis / L. F. Burlachuk. — St. Petersburg: Peter, 2007. — 688 p.

8. Olifirovich N. I. Psychology of family crisis owls / N. I. Olifirovich, T. A. Zinkevich-Kuzemkina, T. F. Valenta. — St. Petersburg: Rech, 2006. — 260 p.

9. Quinn V. Applied psychology / V. Quinn. — St. Petersburg: Peter, 2000. — 560 p.

Надійшла до редколегії 07.10.14

О. Числіцька, канд. психол. наук, ст. наук. співроб.

Науково-дослідний інститут проблем військової медицини, Ірпінь

М. Кузьменко, канд. психол. наук, наук. співроб.

Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України, Київ

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ КАНДИДАТІВ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

У статті розглядаються особливості соціалізації кандидатів на військову службу в Збройних Силах України. Здійснюється аналіз їх психологічного вивчення, виявляються фактори, що впливають на рівень розвитку соціалізації особистості.

Ключові слова: соціалізація, Збройні Сили України, моральна нормативність.

Збройні Сили України (ЗС України) є соціальним інститутом, що нерозривно пов'язаний із громадянським суспільством. Протягом багатьох років армія України

стійко займала провідні позиції в переліку державних і громадських інституцій, які користуються одним із найбільших рівнів довіри в населення. Громадяни вбача-

ють в армійських структурах осередок суспільно-політичної стабільності, прогнозованості, виховання молодого покоління на засадах патріотизму.

Відповідно до Указу Президента України від 12 січня 2004 року "Про Концепцію гуманітарного і соціального розвитку у Збройних Силах України", метою гуманітарного та соціального розвитку є: утвердження особистості військовослужбовця, працівника Збройних Сил як найвищої соціальної цінності, забезпечення його прав і свобод, духовного й фізичного здоров'я, впровадження у військових та трудових колективах взаємовідносин, що базуються на військових статутах, законах, інших нормативно-правових актах, формування світогляду, громадянської позиції військовослужбовців та працівників, найповніше розкриття їх здібностей в інтересах гармонійного розвитку громадян-патріотів, високопрофесійних військових спеціалістів, свідомих захисників Батьківщини [4]. Безсумнівно, всебічний розвиток особистості військовослужбовця закріплений законодавчо та практично здійснюється органами, на які покладено відповідні завдання.

На сьогодні комплектування ЗС України здійснюється громадянами України відповідно до чинного законодавства. Кандидати на військову службу або на військову службу за контрактом проходять етапи професійно-психологічного відбору у військових комісаріатах. На початковому етапі відбувається супровід процесу адаптації, зокрема проводиться соціально-психологічний тренінг, урочиста зустріч та "вечір знайомства". Проте офіцери органів виховної та соціально-психологічної роботи та командири продовжують процес становлення особистості військовослужбовців, рівень сприйняття соціальних норм, індивідуально-психологічних характеристик у котрих різний. Даються взнаки особливості сімейного виховання, освітній та культурний рівень, характер тощо. Психологічний тлумачний словник визначає "соціалізацію" як процес і результат засвоєння й активного відтворення індивідом соціального досвіду, здійснювані через спілкування і діяльність [5, с. 506].

Питання соціалізації цікавило багатьох дослідників. У вітчизняній психології проблема соціалізації розробляється в рамках диспозиційної концепції регуляції соціальної поведінки, де представлена ієрархія диспозицій, які синтезують цю систему залежно від ступеня включеності в суспільні відносини. У рамках концепції Б. Г. Ананьєва соціалізація розглядається як двоспрямований процес, що означає становлення людини як особистості й як суб'єкта діяльності. Кінцевою метою подібної соціалізації є формування індивідуальності. При цьому під індивідуалізацією розуміється процес розвитку конкретної особистості.

Л. С. Виготський вказував на істотну роль внутрішньої активності індивіда в процесі його соціалізації. Кожна людина індивідуально й своєрідно переосмислює й переробляє соціальну дійсність. Головним трактом дитячого розвитку, за Л. С. Виготським, є не тільки поступова індивідуалізація, що виникає на основі внутрішньої соціальності дитини, але й індивідуалізація як зростання самостійності, посилення ролі внутрішньої активності особистості на основі формування й розвитку ціннісних орієнтацій, а не як послаблення зв'язку із суспільством.

К. В. Рубчевський соціалізацію розглядав як процес і результат діалектичної взаємодії особистості й суспільства, входження індивіда в суспільні структури завдяки наявності соціально необхідних якостей. Адже соціальна адаптація та інтеріоризація є основними формами соціалізації особистості. Інтеріоризацію варто розуміти як процес запозичення із зовнішнього середовища пев-

них відомостей та їх засвоєння як знання, уміння, норми, зразки поведінки, цінності [3, с. 147].

Більш складно проаналізувати явище, що знайшли своє відображення в понятті адаптація особистості, зокрема, професійна адаптація особистості до нових умов військового середовища. Цей процес характеризується формуванням індивідуального стилю діяльності й включенням у систему службових та суспільних відносин. Для строкової служби формування індивідуального стилю практично неможливе, у той самий час термін першого контракту, адаптаційний період військовослужбовців військової служби за контрактом можуть стати знаковими для всієї подальшої служби чи для припинення такої.

За Філіпсом, адаптованість виражається двома типами відповідей на вплив середовища. Перший передбачає прийняття соціальних норм та ефективного пристосування до тих соціальних очікувань, з якими зустрічається кожен у своєму житті. Другий, більш специфічний, зміст адаптації не зводить просто до прийняття соціальних норм і означає гнучкість та ефективність при зустрічі з новими потенційно небезпечними умовами [3, с. 148].

Д. В. Ольшанський визначає "соціальну адаптацію" як вид взаємодії особистості або соціальної групи з соціальним середовищем, в ході якої узгоджуються вимоги й очікування його учасників [2, с. 9]. "Психологічна адаптація" визначається активністю особистості й виступає як єдність акомодатії (засвоєння правил середовища, "уподібнення" йому) та асиміляції ("уподібнення" собі, перетворення середовища). Середовище впливає на особистість або на групу, які вибірково сприймають та переробляють ці впливи відповідно до своєї внутрішньої природи, а особистість активно впливає на групу.

Адаптація може мати конформістський і неконформістський характер. Перший варіант часом призводить до формування таких рис особистості, які створюють перешкоди на шляху соціалізації, особливо у військовому колективі, що характеризується духом змагальності, емоційної експансивності, суперництва. Різновидом суперництва є конфлікт, часто неконструктивного характеру, де досягнення власної мети стає самоціллю задля демонстрації переваги. Навіть такий розвиток конфліктної взаємодії сприяє засвоєнню нових норм поведінки як для учасників, так і для тих, хто безпосередньо не бере участі в ньому.

Молоде поповнення ЗС України не має безпосереднього досвіду взаємодії та функціонування в новому середовищі. Для військовослужбовців характерні форми й прояви поведінки в подібних ситуаціях, які схвалювалися в їх сім'ї, референтній групі. Часом вони мають девіантний або навіть делінквентний характер.

Для характеристики процесу призовної соціалізації звернемося до результатів психологічного вивчення молодого поповнення у кількості 748 осіб. Опис методик дослідження та їх показників наведений у табл. 1.

На нашу думку, такий набір регламентованих тестових методик, дозволяє здійснити аналіз факторів, що впливають на рівень розвитку соціалізації особистості. Відправною точкою будемо вважати шкалу "моральної нормативності" методики "Адаптивність-200", адже відповідно до опису вона визначає рівень соціалізації та призначена для вивчення здатності військовослужбовця дотримуватися моральних норм поведінки, уміння підкорятися груповими і корпоративними вимогам, що особливо актуально в умовах статутної дисципліни й правопорядку. Іншої шкалою цієї методики є "комунікативний потенціал" про важливість якого у процесі становлення особистості вже йшлося вище. Необхідно наголосити, що шкала поведінкової регуляції на етапі її

розробки інтегрувала наступні шкали нижчого рівня: "нервово-психічної стійкості", "самооцінки особистості", "соціальної підтримки" та більш глибокий аналіз був здійснений автором у статті [1]. "Особистісний адаптаційний потенціал" є сумою результатів сирих балів пе-

рших трьох шкал методики. Складання такого сумарного бала стало можливим через наявність значного внутрішнього зв'язку між ними. Решта методик допоможуть деталізувати чинники, що сприяють соціалізації або тісно пов'язані із її проявами.

Таблиця 1

Батарея тестових методик		
№	Методика	Шкали
1.	"Адаптивність-200"	поведінкова регуляція (PR) комунікативний потенціал (KP) моральна нормативність (MN) військово-професійна спрямованість (VPS) схильність до девіантних форм поведінки (DAP) суїцидальний ризик (CP) особистісний адаптаційний потенціал (OAP)
2.	Методика діагностики самооцінки психічних станів (адаптований варіант методики Г.-Ю. Айзенка)	тривожність (TR) фрустрація (FR) агресивність (AG) ригідність (RG)
3.	Опитувальник Г.-Ю. Айзенка EPI	екстраверсія – інтроверсія (EKSTR) емоційна стабільність – емоційна лабільність (нейротизм) (ST)
4.	Тест визначення рівня тривожності	тривожність (TRUV)

Результати демонструють, 98 % респондентів мають рівень соціалізації вище задовільного. Це може свідчити про якість відбору призовної молоді у військових комісаріатах. Ідентичний результат був отриманий у 2007 р. при тестуванні військовослужбовців військової служби за контрактом (вибірка суттєво відрізнялась за віком і статтю) під час апробації тестових методик "Тимчасової інструкції з організації та проведення професійного психологічного відбору кандидатів на військову службу за контрактом у Збройні Сили України". Група науковців одного із науково-дослідних інститутів Міністерства оборони України, які спільно з автором залучалися до дослідження, зауважували: "за тестом

"Адаптивність" високі результати отримані за рахунок даних за шкалою "моральна нормативність" – 86,4 %".

Усі фактори батареї тестових методик значуще (рівень значущості більше 0,001) корелюють із фактором "моральна нормативність", тому для виявлення структури цих зв'язків застосуємо процедуру факторного аналізу для груп із високими та низькими показниками зазначеного вище фактора. Для обох груп було виділено по чотири фактори, які пояснюють для першої 57,5 %, а для другої майже 70 % загальної дисперсії. Відмінність може бути пояснено наявністю більшості показників методик умовно "негативного" характеру, підвищення яких знижує рівень соціалізації. Результати наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Результати факторного аналізу для фактора "моральна нормативність"								
	Для високих				Для низьких			
	1	2	3	4	1	2	3	4
PR	,057	-,205	-,380	,744	,144	-,064	-,212	,783
KP	,782	-,199	-,208	-,255	,890	-,104	-,227	,069
VPS	,584	-,355	,431	,271	,536	,521	-,368	-,228
DAP	,368	-,006	-,057	-,019	,515	-,359	-,235	,283
CP	,723	-,153	,323	,189	,684	,483	-,212	-,233
OAP	,487	-,082	-,477	-,195	,762	-,219	-,237	,073
TR	,860	-,386	-,010	-,102	,912	-,052	-,285	-,037
FR	,392	,313	-,138	,006	,534	-,289	,511	,097
AG	,621	,454	-,142	,153	,731	-,119	,292	,149
RG	,454	,550	,242	,261	,552	,455	,467	-,068
EKSTR	,551	,556	-,009	,089	,527	-,110	,595	-,094
ST	,142	,069	,662	-,214	,144	,740	-,008	,350
TRUV	,555	,178	-,167	-,352	,681	,025	,279	-,027
Доля дисп. %	29,5	11,5	9	7,5	37,7	13	11	8

Попереднє припущення підтверджується табл. 2, де більшість факторів тестових методик для низького рівня соціалізації мають більші факторні навантаження. Спробуємо проаналізувати утворені фактори більш високого рівня. Перший фактор для обох рівнів включає всі шкали із різними факторними навантаженнями, тому почнемо із другого фактора низького рівня соціалізації. Він пояснює 13 % дисперсії та включає "військово-професійну спрямованість" (VPS), "суїцидальний ризик" (CP), "ригідність" (RG) та "нейротизм" (ST). Другий фактор включає "фрустрацію" (FR) та "екстраверсію" (EKSTR) із долею дисперсії 11 %. Третій фактор містить "поведінкову регуляцію" та "нейротизм" із меншим факторним навантаженням. На нашу думку, "поведінкова регуляція" відіграла таку роль через входження в її

склад шкал "самооцінки особистості" та "соціальної підтримки". Отримані результати корисні під час прийняття рішення щодо супроводу та корекції військовослужбовців як свого роду роз'яснення, конкретизація проблемних аспектів соціалізації.

Ще однією шкалою, що характеризує особливості соціалізації військовослужбовців, є шкала "військово-професійної спрямованості". Вона призначена для вивчення рівня професійної мотивації й спрямованості на проходження служби, у т. ч. в особливих умовах. 69 % мають високий та достатній рівень "військово-професійної спрямованості". Ці показники свідчать про належний високий рівень сформованості усвідомлення бажання проходження служби у ЗС України, про що свідчить мода, яка дорівнює 4.

Для більш повного опису особливостей соціалізації здійснено аналіз шкали "схильність до девіантних форм поведінки", що спрямована на виявлення ознак аддиктивної і делінквентної поведінки. Більше 99 % опитуваних мають належний рівень прояву та засвоєння соціально схвалюваних форм поведінки. Проте саме це може вносити певні викривлення у відповіді респондентів, які намагаються себе презентувати з найкращого боку.

Здійснено аналіз наукових джерел, в яких розглядаються особливості соціалізації особистості. Встановлено, що рівень соціалізації залежить від особливостей середовища, певних відомостей та їх засвоєння як знань, умінь, норм, зразків поведінки, цінностей. Шляхом методів математичної статистики виявлена множинна кореляція факторів соціалізації особистості. Умисне акцент не робиться на синтезі та обговоренні новостворених факторів вищого рівня, адже ця задача виходить за рамки дослідження. Але вони можуть бути використані під час здійснення належної адаптації та корекції військово-службовців, які потребують такої допомоги.

Окремі проблемні аспекти взаємодії, що можуть мати місце у військовому середовищі, потребують негайного та кваліфікованого реагування. В цілому, отримані результати позитивно свідчать про належний рівень соціалізації військовослужбовців, розвитку їх мотивації до проходження служби, наявності необхідних форм взаємодії в соціальному середовищі – військовому колективі.

Список використаних джерел

1. Кузьменко М. Д. Психологічна діагностика нервово-психічної нестійкості військовослужбовців військової служби за контрактом у Повітряних Силах Збройних Сил України / М. Д. Кузьменко // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 11. – Харків : НУЦЗУ, 2012. – 273 с. – С. 95-103.
2. Ольшанский Д. В. Адаптация социальная / Д. В. Ольшанский // Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
3. Рубчевский К. В. Социализация личности: интериоризация и социальная адаптация / К. В. Рубчевский // Общественные науки и современность. – 2003. – № 3. – С. 147-151.
4. Указ Президента України від 12 січня 2004 року № 28/2004 "Про Концепцію гуманітарного і соціального розвитку у Збройних Силах України" [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/28/2004>
5. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / В. Б. Шапар, В. О. Олефір. – Прапор, 2009. – 672 с.
1. Kuzmenko M. D. Neuro-psychological diagnosis of mental instability of military personnel under contract to the Air Force of the Armed Forces of Ukraine / M. D. Kuzmenko // Problems of extreme crisis and psychology. Collected papers. – Iss. 11. – Kharkiv : NUTSU, 2012. – 273 p. – P. 95-103.
2. Olshanskiy D. V. Social adapting / D. V. Olshanskiy // Encyclopedic Dictionary of Philosophy. – Moscow : Sov. encyclopedia, 1989. – 815 p.
3. Rubchevskiy K. V. Socialization personality: internalization and social adaptation / K. V. Rubchevsky // Social Sciences and Modernity. – 2003. – № 3. – P. 147-151.
4. The Decree of the President of Ukraine on January 12, 2004 № 28/2004 "On the Concept of Humanities and Social Development of the Armed Forces of Ukraine" [electronic resource]. Access: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/28/2004>
5. Shapar V. B. Psychological Dictionary advanced timing / V. B. Shapar, V. A. Olefyr. – Prapor, 2009. – 672 p.

Надійшла до редколегії 21.03.14

А. Числицкая, канд. психол. наук, ст. наук. сотр.

Научно-исследовательский институт проблем военной медицины, Ирпень

М. Кузьменко, канд. психол. наук, научн. сотр.

Научно-методический центр кадровой политики Министерства обороны Украины, Киев

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛИЗАЦИИ КАНДИДАТОВ НА ВОЕННУЮ СЛУЖБУ В ВООРУЖЕННЫХ СИЛАХ УКРАИНЫ

В статье рассматриваются особенности социализации кандидатов на военную службу в Вооруженных Силах Украины. Осуществляется анализ их психологического изучения, выявляются факторы, влияющие на уровень развития социализации личности.

Ключевые слова: социализация, Вооруженные Силы Украины, моральная нормативность.

O. Chyslitska, Ph. D., senior sc. assoc.

Scientific and research institute of military medicine problems, Irpin

M. Kuzmenko, Ph. D., scientific associate

Scientific and methodological Center of personnel policy of the Ministry of defence, Kyiv

PECULIARITIES OF SOCIALIZATION CANDIDATES FOR MILITARY SERVICE IN THE ARMED FORCES UKRAINE

The article discusses the features of socialization candidates for military service in the Armed Forces of Ukraine. The analysis of psychological study, identifies the factors affecting the level of socialization.

Keywords: socialization, the Armed Forces of Ukraine, moral normativity.

УДК 159.923.32

А. Чхаїдзе, асист.

Херсонський державний університет, Херсон

ДУХОВНИЙ СВІТ ОСОБИСТОСТІ ТА ДУХОВНІ ЦІННОСТІ

У статті розглянуті погляди науковців на духовний світ особистості, визначені основні духовні потреби людини, та різні погляди на духовні цінності.

Ключові слова: духовність, духовні цінності особистості.

Людина, особливо в роки юності, усе частіше задумується над життєвим шляхом, прагне ставитися до самої себе свідомо, саморозвиватися, самовиховуватися. Цей процес піднесення людини один з філософів назвав "людським самобудівництвом". Об'єкт цього будівництва – насамперед духовний світ людини.

Що ж таке духовний світ особистості? Почнемо зі слова "світ". Воно багатозначне. Тут мова йтиме про окрему сферу життя – внутрішній, духовний світ людини.

Духовний світ мислителі минулого, такі як Платон, Арістотель, часто ототожнювали з душею. Уявлення про душу характеризувалися як віра в те, що наші думки, воля, почуття, саме життя обумовлюються чимось відмінним від тіла, хоча з ним і зв'язаним. Так, Платон

порівнював тіло з кораблем, а душу – з керманичем корабля. Такі наочні образи з'являлися і пізніше: тіло-кінь, яким керує вершник-душа. Матеріальне і духовне, тіло і психіка трактувалися, таким чином, як дві самостійні засади. Ідею про нероздільність тіла і душі висунув Арістотель. Йому належить також думка про те, що душа людини – перший двигун тіла. Пізніше французький мислитель Декарт відзначав: душа зв'язана з тілом не як керманич з кораблем, а набагато тісніше, складаючи з ним ніби одне ціле. Ця ж ідея висловлювалася й у давньоіндійській філософії [15, с. 231].

Багато пізніше, у новоєвропейській філософії, термін "душа" став уживатися для позначення внутрішнього світу людини, її самосвідомості.